

مقایسه متغیرهای مربوط به گستره آزمون رورشاخ در آزمودنی‌های سطوح عینی و انتزاعی

نویسنده: دکتر محمدرضا شعیری*

* استادیار گروه روان‌شناسی بالینی دانشگاه شاهد

چکیده

هدف اساسی پژوهش کنونی، مقایسه نتایج مربوط به متغیرهای D ، Dd ، S و W در آزمودنی‌های سطوح عینی و انتزاعی بوده است. بدین‌خاطر در مرحله نخست، ۱۶۴ آزمودنی ۱۴ ساله (دانش‌آموز) و ۸۵ آزمودنی بزرگسال (دانشجو) براساس آزمون‌های نظام عملیاتی پی‌اژه مورد بررسی قرار گرفتند تا آزمودنی‌هایی که عملیات عینی و انتزاعی در آن‌ها استقرار یافته انتخاب گردند. سپس در مرحله دوم تحقیق، ۷۰ آزمودنی سطح عینی و ۶۲ آزمودنی سطح انتزاعی، با آزمون رورشاخ مورد آزمایش قرار گرفتند. یافته‌های به‌دست آمده نشانگر تفاوت معنادار بین دو گروه در متغیرهای D و Dd بود، در حالی که در متغیر S تفاوت معناداری دیده نشد. البته این پژوهش نیم‌نگاهی نیز به مقایسه آزمودنی‌های سطوح عینی و انتزاعی با آزمودنی‌های ۱۴ ساله و بزرگسال امریکایی دارد.

واژه‌های کلیدی: آزمون رورشاخ، عملیات عینی، عملیات انتزاعی، D ، Dd ، S ، گستره پاسخ‌های رورشاخ

دوماهنامه علمی - پژوهشی

دانشگاه شاهد

سال دهم - دوره جدید

شماره ۱

آبان ۱۳۸۲

۱) مقدمه

رورشاخ همواره مترادف با سنجش کلیت روان‌شناختی آدمی بوده، و این، یعنی ادعا در مورد گستره‌ای بسیار پیچیده، و همین نکته است که این آزمون را شاخص کرده است. ادعا در این باره با تولد این آزمون، و توسط آفریننده آن شروع شد [۱] و تاکنون نیز ادامه دارد. وی بر این گمانه تأکید داشت که هم جنبه‌های انفعالی و هم جنبه‌های عقلانی را می‌توان از طریق «لکه‌های مرکب» بازشناخت. از طرف دیگر به گفته «اکسندر» (Exner, J.E.) [۲ و ۳] نزدیک به دو دهه (۱۹۴۰ و ۱۹۵۰)، نام رورشاخ تقریباً مترادف

با روان‌شناسی بالینی بوده و نیز جایگاه بالایی در میان ابزارهای ارزشیابی (evaluation) بالینی دارا بوده است [۴]. البته باید توجه داشت که پژوهش‌های مربوط به رورشاخ، گاه به بررسی برخی از جنبه‌های عاطفی و یا شناختی پرداخته‌اند و یا گاه واری‌های کلیت آزمودنی‌ها را بسته به گمانه تحقیق پی‌گرفته‌اند. «رورشاخ» خود مدعی شده که آزمون وی، توانایی بازشناسی و تمایز آزمودنی‌ها را در جنبه‌های عقلانی و عاطفی دارد. بدین‌خاطر وی بر این باور است که آزمون وی، یک ابزار هوشی کاملاً مستقل از دانش، حافظه، تمرین و تربیت است و به گفته «بک»

نمی‌کرده است. برخلاف غربی‌ها که W را به‌عنوان همبسته برتر با هوش عمومی معرفی کرده‌اند، این پژوهش D را به‌عنوان یک شاخص برتر برگزیده است. آیا به‌راستی این امر به تفاوت‌های تاریخی و فرهنگی باز می‌گردد یا به تعاملی از عوامل که سطح تحول کنونی آزمودنی‌های را تعیین می‌کنند.

در هر حال، واری‌های مربوط به جنبه‌های شناختی در دو گستره آزمودنی‌های بهنجار و نابهنجار همواره متمرکز بر پژوهش در مورد مقایسه توانایی‌های شناختی و عقلانی آزمودنی‌ها، براساس یک آزمون سنتی هوش بوده است. در بین پژوهش‌های متعدد، «سیلوا» (Silva, D.P.)، «نووو» (Novo, R.) و «پرازرس» (Prazares, N.) [۱۴] واری‌های تحولی برخی از متغیرهای رورشاخ را در کودکان پرتغالی پی‌گرفته‌اند. البته این توجه، براساس تمایز ساخت‌های روان‌شناختی کودکان صورت‌نپذیرفته و فقط مسأله دیگرگونی متغیرها براساس تغییرات سنی مد نظر بوده است، اما این‌که به تحول متغیرها توجه شده، نوعی نگاه تازه را با خود به همراه داشته است. وقتی که آن‌ها ۲۲ کودک را در چهار سال متوالی با آزمون رورشاخ مورد واری‌ قرار دادند، شاهد تحول برخی متغیرها بودند مثل متغیرهای $x\%$ ، $x-\%$ (اولی دارای سیر صعودی و دومی دارای سیر نزولی) و... به هر حال آنچه در این تحقیق مبنا قرار گرفته، تفاوت سنی برای مقایسه متغیرها بوده است (سنین شش، هفت، هشت و نه). اما دغدغه اساسی پژوهش‌کنونی این است که به جای پرداخت سنتی به واری‌ جنبه‌های عقلانی براساس آزمون رورشاخ، یا تأکید بر تغییر سنین و واری‌ متغیرهای رورشاخ، به مقایسه الگوهای پاسخ‌های آزمودنی‌ها، در آزمون رورشاخ، براساس تمایز ساخت‌های شناختی آن‌ها بپردازد؛ ساخت‌های شناختی‌ای که براساس نظام عملیاتی «پیازه» (Piaget, J.) در دو سطح عملیات عینی و انتزاعی، براساس آزمون‌های عملیاتی، مورد نظر قرار گرفته‌اند. بدین‌خاطر، پژوهش حاضر، واری‌ نتایج مربوط به متغیرهای گستره آزمون رورشاخ را در آزمودنی‌های سطح عینی و سطح انتزاعی، وجه همت خود قرار داده است.

۲) روش

۲-۱) نمونه

آزمودنی‌های پژوهش حاضر براساس یک طرح دو مرحله‌ای، در دو گستره سنی انتخاب گردیده‌اند. نخستین

(Beck, S.J.) به‌ویژه مستقل از تأثیر آموزشگاه است. این آزمون بهتر از دیگر آزمون‌ها، هوش واقعی آزمودنی و نیز بازداری‌های کارآمدی عقلی را ردیابی می‌کند. رورشاخ نشانه‌های هوش خوب را در $F\%$ بین ۸۰ و ۹۰، $W \geq 10$ ؛ به شرط آن‌که $W+$ و گاهی وابسته به M باشد، وجود M، $A\% < 50$ و... می‌داند. البته برخی پژوهشگران بیش‌تر به متغیر M به‌عنوان متغیری مهم توجه کرده‌اند و برخی به متغیر W، برخی به متغیرهای $F+$ ، M و پاسخ‌های رنگی و سایه روشن [۵]. «گروث مارنات» [۴] معتقد است که وجود پاسخ‌های نسبتاً زیاد (R) (بیش از ۳۳ پاسخ در نظام جامع اکسرن) بیانگر هوش بالای متوسط، و سطح نسبتاً بالای پیشرفت تحصیلی براساس نظر «بک» در ۱۹۴۵ و «گلدفرید» (Goldfried, M.R.)، «استریکر» (Stricker, G.) و «واینر» (Weiner, I.B.) در ۱۹۷۱ است. همچنین تعداد بالای متغیر M و W با خلاقیت زیاد، براساس نظر «آبرامز» (Abrams, E.) در ۱۹۵۵، «گلدفرید» و دیگران در ۱۹۷۱، و «دودک» (Dudek, S.Z.)، در ۱۹۶۸، «هرش» (Hersh, C.) در ۱۹۶۲، «ریشتر» (Richter, R.H.) و «وینتر» (Winter, W.D.) در ۱۹۶۶، همراه است [۴].

گاه نیز پژوهش‌ها به واری‌ جنبه‌های عاطفی و شناختی در آزمودنی‌های نابهنجار و بهنجار پرداخته‌اند. در این مورد می‌توان به‌عنوان نمونه به واری‌ ۵۵ آزمودنی عقب‌مانده ذهنی (متوسط سنی: ۱/۱۴) و ارتباط بین برخی نشانه‌های ادراکی و شناختی رورشاخ با مقیاس وکسلر [۶]، یا واری‌ رابطه بین نمرات «بلند» رورشاخ با مقیاس هوشی وکسلر برای بزرگسالان (WAIS) و وجود همبستگی مثبت بین این دو [۷] و نیز همبستگی مثبت بین هوش و نمره Z در بررسی‌های متعدد بر روی آزمودنی‌های بالینی و غیربالینی اشاره نمود [۲، ۳، ۸]. همچنین می‌توان به واری‌ اختلالات و ویژگی‌های عقلانی در نابهنجاری‌ها، براساس آزمون رورشاخ اشاره کرد [۹، ۱۰، ۱۱]. اخوت [۱۲ و ۱۳] در پژوهشی به واری‌ جنبه‌های سنتی هوش در آزمون رورشاخ پرداخته است. آزمودنی‌ها از بین دانشجویان، شامل ۱۶ مرد و ۳۲ زن انتخاب شده‌اند که دامنه سنی آن‌ها بین ۲۰ تا ۲۳ سال بوده است. متغیرهای مورد بررسی نشان داده که همبستگی قابل توجهی بین متغیر D و هوش کلامی وجود دارد. در کل، نتایج بیانگر تبیین هوش کلامی با استفاده از نمرات متغیرهای رورشاخ بوده، در حالی که این امر در مورد هوش غیرکلامی صدق

شدند. اما در آزمایش‌های نهایی برای انجام آزمون رورشاخ، از ۸۳ نفر آزمودنی سطح عینی، ۷۰ نفر (آزمودنی‌های مؤنث و مذکر هر کدام ۳۵ نفر) و از ۶۷ نفر آزمودنی سطح انتزاعی، ۶۲ نفر (۳۲ آزمودنی مذکر و ۳۰ آزمودنی مؤنث) برگزیده شدند. میانگین سنی آزمودنی‌های سطح عینی در این مرحله ۱۳/۶ و میانگین سنی آزمودنی‌های سطح انتزاعی در این مرحله ۲۰/۱ بوده است.

۲-۲) ابزار پژوهش

ابزارهای مورد استفاده در این پژوهش عبارتند از: آزمون‌های دوره عملیات عینی (آزمون‌های نگهداری ذهنی حجم و گروه‌های ضربی) و دوره عملیات انتزاعی (شناوری اجسام) [۱۵ و ۱۶] و آزمون رورشاخ. آزمون رورشاخ در این پژوهش، براساس نظام جامع «اکسنر» مورد استفاده قرار گرفته و نمره‌گذاری مربوط به متغیرهای D ، W ، Dd ، S و نیز براساس نظام یاد شده صورت پذیرفته است [۲ و ۱۷].

۳-۲) شیوه انجام پژوهش

تمامی آزمایش‌های پژوهش حاضر، پس از تمهیدات روان‌شناختی، به صورت انفرادی انجام شده است. در مرحله نخست، آزمودنی‌های ۱۴ ساله در دو آزمایش نگهداری ذهنی حجم و گروه‌های ضربی، و آزمودنی‌های بزرگسال در آزمایش شناوری اجسام شرکت داده شدند. سپس نتایج آن‌ها وارسی و افرادی که دارای استقرار یافتگی ساخت‌های عملیات عینی (در بین آزمودنی‌های ۱۴ ساله) و انتزاعی (در بین بزرگسالان) بودند، برای مرحله دوم برگزیده شدند. در مرحله دوم، از ۶۲ آزمودنی سطح انتزاعی و ۷۵ آزمودنی سطح عینی، آزمون رورشاخ به عمل آمد و سپس نمره‌گذاری و بررسی‌های مربوط به آزمون رورشاخ پی‌گرفته شد.

* تذکر این نکته به‌جا است که انتخاب آزمودنی‌های ۱۴ ساله، امری تصادفی نبوده، بلکه در وهله نخست مبتنی بر داده‌های عینی است که در پژوهش‌های تحول عملیاتی در مورد آزمودنی‌های ایرانی [۱۵] و پژوهش گسترده دادستان [۲۱] بدان‌ها اشاره شده و نمایانگر تاخیرهایی در مورد مفاهیم عملیاتی آزمودنی‌های ایرانی است، هرچند این تاخیرها در موارد متعدد از همسانی برخوردار نیستند.

گروه، به‌گستره سنی ۱۴ سالگی* برای واری سطح تحول عملیات عینی باز می‌گردد و دومین گروه دربرگیرنده بزرگسالان، یعنی دانشجویان، برای بررسی وضعیت تحول عملیات انتزاعی آن‌ها بوده است. بنابراین در مرحله نخست از آزمودنی‌های ۱۴ ساله و بزرگسال و در مرحله دوم به سبب واری‌های مرحله اول، سخن از آزمودنی سطوح عینی و انتزاعی است.

۱-۱-۲) مرحله اول

الف) آزمودنی‌های ۱۴ ساله: این آزمودنی‌ها از بین دانش‌آموزان مقطع راهنمایی تحصیلی (پایه سوم) منطقه ۶ تهران انتخاب شده‌اند. نخست هشت مدرسه (۴ مدرسه دخترانه و ۴ مدرسه پسرانه) به تصادف برگزیده شدند و آزمودنی‌ها به تصادف از بین سیاهه دانش‌آموزان مدارس یاد شده انتخاب گردیدند و در آزمایش‌های نگهداری ذهنی حجم و گروه‌های ضربی شرکت داده شدند. مجموع افراد انتخاب شده ۱۶۴ نفر (۸۳ آزمودنی پسر و ۸۱ آزمودنی دختر) با میانگین سنی ۱۳/۸ سال بوده‌اند.

ب) آزمودنی‌های بزرگسال: آزمودنی‌های یاد شده از بین دانشجویان مقطع کارشناسی دانشگاه‌های شریف و شاهد برگزیده شده‌اند. به تصادف تعدادی کلاس دروس عمومی انتخاب گردید و سپس از میان سیاهه اسامی دانشجویان، آزمودنی‌های تحقیق به تصادف برگزیده و در آزمایش شناوری اجسام شرکت داده شدند. مجموع افراد انتخاب شده ۸۵ نفر (۴۳ آزمودنی مؤنث و ۴۲ آزمودنی مذکر) با میانگین سنی ۲۰/۰۷ بوده‌اند.

۲-۱-۲) مرحله دوم

در کل ۲۴۹ آزمودنی ۱۴ ساله و بزرگسال در مرحله نخست، براساس آزمون‌های عملیات عینی (نگهداری ذهنی حجم و گروه‌های ضربی) و انتزاعی (شناوری اجسام) مورد بررسی قرار گرفتند. در ۸۳ نفر (۳۸ آزمودنی مؤنث و ۴۵ آزمودنی مذکر) از ۱۶۴ آزمودنی ۱۴ ساله، شاهد استقرار ساخت‌های عملیات عینی، و از ۸۵ آزمودنی بزرگسال (دانشجو) در ۶۷ نفر از آن‌ها (۳۴ آزمودنی مذکر و ۳۳ آزمودنی مؤنث) شاهد استقرار ساخت‌های عملیات انتزاعی بوده‌ایم. بنابراین ۸۳ آزمودنی سطح عینی (۱۴ ساله) و ۶۷ آزمودنی سطح انتزاعی (بزرگسال) برای مرحله دوم پژوهش برگزیده

۲-۴) شیوه تحلیل آماری

در این تحقیق، علاوه بر استفاده از روش‌های آمار مقدماتی، برای مقایسه میانگین‌های مربوط به متغیرهای پژوهش در آزمودنی‌های سطوح عینی و انتزاعی از آزمون t برای دو گروه مستقل استفاده گردیده است [۱۸، ۱۹ و ۲۰].

۳) یافته‌های پژوهش

به منظور بررسی گمانه اصلی پژوهش، نتایج مربوط به متغیرهای S و Dd ، D ، W در آزمون رورشاخ برای آزمودنی‌های سطوح عینی و انتزاعی ارائه گردیده، هرچند باید توجه کرد که داده‌های توصیفی متناسب با نظام جامع اکسندر [۱۷ و ۲] ارائه گردیده که دربرگیرنده میانگین، انحراف معیار، کمینه، بیشینه، فراوانی، میانه، نما، چولگی و کشیدگی است، تا در صورت نیاز، مقایسه نتایج در ابعاد گسترده‌تر ممکن باشد. جداول ۱، ۲، ۳ و ۴ دربردارنده یافته‌های مربوط به متغیرهای S و Dd ، D ، W در مورد لوح‌های گوناگون رورشاخ است که به صورت کل و نیز ترکیبی، براساس لوح‌های سیاه و سفید، لوح‌های رنگی، و یا لوح‌های سیاه، سفید و قرمز ارائه گردیده است. همچنین در جدول ۵ نتایج آزمودنی‌های سطوح عینی و انتزاعی و آزمودنی‌های ۱۴ ساله و بزرگسال امریکایی در متغیرهای مربوط به گستره رورشاخ، تنها براساس تشابه سنی، تنظیم شده است.

نتایج مندرج در جدول ۱ دربرگیرنده یافته‌های مربوط به لوح‌های گوناگون و تمامی لوح‌ها است. مقایسه نتایج مربوط به آزمودنی‌های سطوح عینی و انتزاعی نشان می‌دهد که اهای مشاهده شده ناشی از مقایسه میانگین‌های متغیرهای W در ترکیب لوح‌های ۱، ۴، ۵، ۶ و ۷؛ ۸، ۹ و ۱۰؛ ۲، ۳، ۸، ۹ و ۱۰؛ ۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶ و ۷، و تمامی لوح‌ها در دو گروه یاد شده، در مقایسه با مقادیر بحرانی، دارای تفاوت معنادار هستند.

نتایج ارائه شده در جدول ۲ نشان می‌دهد که اهای مشاهده شده ناشی از مقایسه میانگین‌های متغیر D در دو گروه سطح عینی و سطح انتزاعی، در ترکیب لوح‌های ۲ و ۳؛ ۱، ۴، ۵، ۶ و ۷؛ ۸، ۹ و ۱۰؛ ۲، ۳، ۴، ۵، ۶ و ۷، و تمامی لوح‌ها، در مقایسه با مقادیر بحرانی، و دارای تفاوت معنادار هستند.

نتایج ارائه شده در جدول ۳ نشان می‌دهد که اهای مشاهده شده ناشی از مقایسه میانگین‌های متغیر Dd در دو گروه سطح عینی و سطح انتزاعی، در ترکیب لوح‌های ۱، ۴، ۵، ۶ و ۷؛ ۸، ۹ و ۱۰؛ ۲، ۳، ۴، ۵، ۶ و ۷، و تمامی لوح‌ها، در مقایسه با مقادیر بحرانی، دارای تفاوت معنادار می‌باشند.

نتایج مندرج در جدول ۴ نشان می‌دهد که اهای مشاهده شده ناشی از مقایسه میانگین‌های متغیر S در دو گروه سطح عینی و انتزاعی، در ترکیب لوح‌ها و نیز تمامی

جدول ۱ شاخص‌های آماری مربوط به متغیر W در لوح‌های گوناگون آزمون رورشاخ در آزمودنی‌های سطوح عینی و انتزاعی

ارزش α (سطح)	کشیدگی	چولگی	نما	میانه	فراوانی	بیشینه	کمینه	انحراف معیار	میانگین	شاخص	
										لوح‌های رورشاخ	آزمودنی
۱/۹۴ (۰/۰۵۴)	۱۵/۸	۳/۱۸	۰	۰	۳۲	۷	۰	۱/۰۸	۰/۷	سطح عینی	لوح‌های ۳ و ۲
	۱/۶۱	۱/۲۸	۱	۱	۴۲	۴	۰	۱/۰۷	۱/۰۷	سطح انتزاعی	
۲/۸۶ (۰/۰۰۵)	۰/۵۷	۰/۹۱	۳	۴	۶۷	۱۷	۰	۳/۶۹	۵/۳۴	سطح عینی	لوح‌های ۷ و ۶، ۵، ۴، ۱
	۱/۶۸	۱/۱۸	۷	۷	۶۲	۱۸	۱	۵/۳۹	۷/۱۶	سطح انتزاعی	
۳/۸۱ (۰/۰۰۰۱)	۰/۰۱	۱/۰۳	۰	۱	۴۰	۵	۰	۱/۴۵	۱/۲۴	سطح عینی	لوح‌های ۱۰ و ۹، ۸
	۰/۱۲	۰/۷۸	۰	۲	۴۸	۸	۰	۲/۰۸	۲/۴۲	سطح انتزاعی	
۳/۷ (۰/۰۰۰۱)	۰/۶۷	۱/۱۲	۰	۱	۴۵	۹	۰	۲/۱۵	۱/۹۴	سطح عینی	لوح‌های ۱۰ و ۹، ۸، ۳، ۲، ۱
	۰/۶۶	۰/۹۳	۳	۳	۵۵	۱۱	۰	۲/۶۴	۳/۴۸	سطح انتزاعی	
۲/۹ (۰/۰۰۴)	۲/۷۸	۱/۳۳	۲	۵	۶۷	۲۴	۰	۴/۴۴	۶/۰۴	سطح عینی	لوح‌های ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱ و ۷
	۲/۰۹	۱/۲	۷	۷	۶۲	۲۲	۱	۴/۱۹	۸/۲۳	سطح انتزاعی	
۳/۵ (۰/۰۰۱)	۰/۸۳	۱/۰۶	۲	۶	۶۷	۲۶	۰	۵/۴۹	۷/۲۹	سطح عینی	تمام لوح‌ها
	۱/۹۹	۱/۱۷	۱۱	۱۰/۵	۶۲	۲۸	۲	۵/۵۲	۱۰/۶۵	سطح انتزاعی	

*df = ۱۳۰

جدول ۲ شاخص‌های آماری مربوط به متغیر D در لوح‌های گوناگون آزمون رورشاخ در آزمودنی‌های سطوح عینی و انتزاعی

ارزش α^* (سطح)	کشیدگی	چولگی	نما	میانه	فراوانی	بیشینه	کمینه	انحراف معیار	میانگین	شاخص	
										لوح‌های رورشاخ	آزمودنی
-۲/۵۴ (۰/۰۱۲)	-۰/۲۷	۰/۳۶	۲	۲	۶۶	۵	۰	۱/۱۱	۲/۰۱	لوح‌های ۳ و ۲	
										سطح عینی	سطح انتزاعی
-۲/۷۸ (۰/۰۰۶)	-۰/۲۳	۰/۵	۲	۲	۶۱	۷	۰	۱/۸۱	۲/۵۹	لوح‌های ۷ و ۶، ۵، ۴، ۱	
										سطح عینی	سطح انتزاعی
-۱/۹۱ (۰/۰۵۸)	-۰/۷۵	۰/۲۸	۲	۳	۶۱	۸	۰	۲/۲۵	۳/۳۷	لوح‌های ۱۰ و ۹، ۸	
										سطح عینی	سطح انتزاعی
-۲/۶۳ (۰/۰۱۰)	-۰/۵۳	۰/۳۲	۶	۵/۵	۷۰	۱۲	۱	۲/۶۸	۵/۳۹	لوح‌های ۱۰ و ۹، ۸، ۳، ۲، ۱	
										سطح عینی	سطح انتزاعی
-۳/۱۸ (۰/۰۰۲)	-۰/۳۴	۰/۴۵	۳	۴	۶۸	۱۱	۰	۲/۵	۴/۶	لوح‌های ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱ و ۷	
										سطح عینی	سطح انتزاعی
-۲/۹۶ (۰/۰۰۴)	-۰/۶۶	۰/۲۹	۳	۸	۷۰	۱۷	۱	۴/۱۳	۷/۹۷	تمام لوح‌ها	
										سطح عینی	انتزاعی

*df = ۱۳۰

جدول ۳ شاخص‌های آماری مربوط به متغیر Dd در لوح‌های گوناگون آزمون رورشاخ در آزمودنی‌های سطوح عینی و انتزاعی

ارزش α^* (سطح)	کشیدگی	چولگی	نما	میانه	فراوانی	بیشینه	کمینه	انحراف معیار	میانگین	شاخص	
										لوح‌های رورشاخ	آزمودنی
-۱/۹۱ (۰/۰۵۸)	۰/۸۴	۱	۲	۲	۶۵	۸	۰	۱/۷۳	۲/۴۷	لوح‌های ۳ و ۲	
										سطح عینی	سطح انتزاعی
-۳/۱۶ (۰/۰۰۲)	۱/۵۷	۱/۲۵	۲	۵	۶۳	۱۹	۰	۴/۳۲	۵/۲۴	لوح‌های ۷ و ۶، ۵، ۴، ۱	
										سطح عینی	سطح انتزاعی
-۲/۵۷ (۰/۰۱۱)	۱/۴۷	۱/۲۶	۲	۳	۶۹	۱۱	۰	۲/۴	۳/۶۴	لوح‌های ۱۰ و ۹، ۸	
										سطح عینی	سطح انتزاعی
-۲/۷۰ (۰/۰۰۸)	۰/۴۴	۱/۰۶	۳	۵	۷۰	۱۶	۲	۳/۵۸	۶/۱۱	لوح‌های ۱۰ و ۹، ۸، ۳، ۲، ۱	
										سطح عینی	سطح انتزاعی
-۳/۱۰ (۰/۰۰۲)	۱/۸	۱/۳۲	۴	۶	۶۷	۲۶	۰	۵/۴۹	۷/۷۱	لوح‌های ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱ و ۷	
										سطح عینی	سطح انتزاعی
-۳/۲۹ (۰/۰۰۱)	۱/۶	۱/۲۹	۶	۱۰	۷۰	۳۴	۲	۷/۰۶	۱۱/۳۶	تمام لوح‌ها	
										سطح عینی	سطح انتزاعی

*df = ۱۳۰

الف) مقایسه نتایج آزمودنی‌های سطح عینی ایرانی و ۱۴ ساله آمریکایی: تحلیل آماری مربوط به متغیرهای W، D، Dd و S نشان می‌دهد که اهای مشاهده شده ناشی از مقایسه میانگین‌های مربوط به متغیرهای یاد شده در آزمودنی‌های سطح عینی ایرانی و ۱۴ ساله آمریکایی به ترتیب عبارتند از: (۵/۴)، (۵/۴۳)، (۱۱/۲۷) و (۳/۱۸). اهای محاسبه شده در مورد متغیرهای یاد شده

لوح‌ها، در مقایسه با مقادیر بحرانی، دارای تفاوت معنادار نیستند.

نتایج مندرج در جدول ۵ در دو قسمت مورد بررسی قرار می‌گیرد. نخست به مقایسه نتایج آزمودنی‌های ۱۴ ساله آمریکایی و سطح عینی ایرانی می‌پردازیم و سپس همین مقایسه را در مورد آزمودنی‌های بزرگسال آمریکایی و سطح انتزاعی ایرانی پی می‌گیریم:

مقایسه متغیرهای مربوط به گستره آزمون رورشاخ در آزمودنی‌های سطوح عینی و انتزاعی

جدول ۴ شاخص‌های آماری مربوط به متغیر S در لوح‌های گوناگون آزمون رورشاخ در آزمودنی‌های سطوح عینی و انتزاعی

ارزش α *	کشیدگی	چولگی	نما	میانه	فراوانی	بیشینه	کمینه	انحراف معیار	میانگین	شاخص	
										آزمودنی	لوح‌های رورشاخ
-۱/۴۴ (۰/۱۵۲)	۱/۹۴	۱/۳۹	۰	۰	۳۱	۴	۰	۰/۸۸	۰/۶۶	سطح عینی	لوح‌های ۳ و ۲
	۳/۱۸	۱/۸۱	۰	۰	۲۱	۳	۰	۰/۷۴	۰/۴۵	سطح انتزاعی	
-۰/۲۴ (۰/۷۳۴)	۳/۰۱	۱/۵۶	۰	۱	۳۷	۶	۰	۱/۲۳	۰/۹۷	سطح عینی	لوح‌های ۷، ۶، ۵، ۴، ۱
	۱/۹۱	۱/۴۲	۰	۱	۳۶	۴	۰	۱/۰۵	۰/۹	سطح انتزاعی	
-۱/۵ (۰/۱۳۷)	۳/۹	۱/۸۵	۰	۰	۳۰	۴	۰	۰/۹۲	۰/۶۳	سطح عینی	لوح‌های ۱۰ و ۹، ۸
	۰/۵۱	۱/۲۷	۰	۰	۲۱	۲	۰	۰/۶۴	۰/۴۲	سطح انتزاعی	
-۱/۹۶ (۰/۰۵۲)	۲/۰۱	۱/۴۴	۰	۱	۴۶	۶	۰	۱/۴۱	۱/۲۹	سطح عینی	لوح‌های ۱۰ و ۹، ۸، ۳، ۲، ۱
	۱/۸۹	۱/۲۲	۰	۱	۳۶	۴	۰	۰/۹۵	۰/۸۷	سطح انتزاعی	
-۰/۹۴ (۰/۳۴۸)	۲/۷۷	۱/۴۸	۰	۱	۴۶	۹	۰	۱/۸۳	۱/۶۳	سطح عینی	لوح‌های ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱ و ۷
	۲/۹	۱/۵۷	۱	۱	۴۳	۷	۰	۱/۴۶	۱/۳۶	سطح انتزاعی	
-۱/۳۷ (۰/۱۷۳)	۲/۰۲	۱/۴۰	۱	۲	۵۴	۱۱	۰	۲/۳۱	۲/۲۶	سطح عینی	تمام لوح‌ها
	۲/۲۴	۱/۳۱	۱	۱	۴۹	۸	۰	۱/۶۳	۱/۷۷	سطح انتزاعی	

*df = ۱۳۰

جدول ۵ شاخص‌های آماری مربوط به متغیر و آزمون رورشاخ در آزمودنی‌های سطوح عینی و انتزاعی ایرانی، و ۱۴ ساله و بزرگسال امریکایی

کشیدگی	چولگی	نما	میانه	فراوانی	بیشینه	کمینه	انحراف معیار	میانگین	شاخص		
									آزمودنی	کشور	متغیر
۰/۸۳	۱/۰۶	۲	۶	۶۷	۲۶	۰	۵/۴۹	۷/۲۹	سطح عینی	ایران	W
۱/۹۹	۱/۱۷	۱۱	۱۰/۵	۶۲	۲۸	۲	۵/۵۲	۱۰/۶۵	سطح انتزاعی		
۲/۸۳	-۱/۰۱	۹	۹	۱۰۵	۱۴	۴	۲/۱۹	۸/۹۲	سطح عینی	امریکا	D
۸/۸۷	۱/۲۸	۹	۹	۷۰۰	۲۰	۳	۱/۹۴	۸/۵۵	سطح انتزاعی		
-۰/۶۶	۰/۲۹	۳	۸	۳۵	۱۷	۱	۴/۱۳	۷/۷۹	سطح عینی	ایران	D
۰/۶	۰/۸۸	۳	۵	۶۰	۱۹	۰	۴/۰۶	۵/۸۶	سطح انتزاعی		
۲/۸۲	-۰/۲۳	۱۰	۱۱	۱۰۵	۲۱	۱	۳/۱۶	۱۱/۱۳	سطح عینی	امریکا	Dd
۱/۰۲	-۰/۳۸	۱۴	۱۳	۶۹۸	۲۲	۰	۳/۵۴	۱۲/۵۹	سطح انتزاعی		
۱/۶	۱/۲۹	۶	۱۰	۷۰	۳۴	۲	۷/۰۶	۱۱/۳۶	سطح عینی	ایران	Dd
-۰/۳۶	۰/۷۱	۵	۶	۶۰	۲۱	۰	۵	۷/۸۱	سطح انتزاعی		
۷/۳۱	۲/۶۷	۱	۲	۹۸	۶	۰	۱/۷	۱/۶۷	سطح عینی	امریکا	Dd
۲۲/۱۸	۳/۸۹	۰	۱	۴۵۲	۱۵	۰	۱/۷	۱/۲۳	سطح انتزاعی		
۲/۰۲	۱/۴	۱	۲	۵۴	۱۱	۰	۲/۳۱	۲/۲۶	سطح عینی	ایران	S
۲/۲۴	۱/۳۱	۱	۱	۴۹	۸	۰	۱/۶۳	۱/۷۷	سطح انتزاعی		
۵/۵۶	۱/۸۹	۲	۲	۱۰۱	۷	۰	۱/۰۹	۱/۳۲	سطح عینی	امریکا	S
۱۱/۴۳	۲/۴۴	۱	۱	۶۰۰	۱۰	۰	۱/۲۱	۱/۴۷	سطح انتزاعی		

بزرگسال امریکایی: تحلیل آماری نتایج مربوط به متغیرهای W، D، Dd و S نشان می‌دهد که ا‌های مشاهده شده ناشی از مقایسه میانگین‌های مربوط به متغیرهای یاد شده در آزمودنی‌های سطح انتزاعی ایرانی و بزرگسال امریکایی به ترتیب عبارتند از (۲/۹۸)، (۱۵/۰۳)،

از مقادیر بحرانی t^* در سطح $\alpha=۰/۰۱$ (به ترتیب ۲/۶۴، ۲/۶۵، ۲/۶۶ و ۲/۶۵) بیش ترند و بنابراین، تفاوت بین میانگین‌های مورد مقایسه، درباره متغیرهای W، D، Dd و S معنادار است. (ب مقایسه نتایج آزمودنی‌های سطح انتزاعی ایرانی و

نوجوانان بیش تر از بزرگسالان دیده می شود [۲۳]. چنین نتایجی شاید در مقایسه بزرگسالان به طور معمول و افراد غیربزرگسال دیده نشود؛ زیرا اساس مقایسه این پژوهش بر تمایز ساخت‌های عملیاتی آزمودنی‌ها، اما متمرکز در سنین خاص شکل گرفته است. شاید تمایز بین این نتایج و یافته‌های اخوت [۱۲] به این نکته نیز باز گردد.

بدین سان مشخص می شود که تا چه حد متغیرهای مربوط به گستره در آزمون رورشاخ می تواند تمایز دو گروه آزمودنی‌های سطح عینی و سطح انتزاعی را مشخص کند. همان‌گونه که پیازه نیز اشاره دارد، هر سطحی از تحول، بازسازی ویژه خود را در مورد موقعیت‌ها دارد، و پژوهش حاضر نشان داده که این بازسازی می تواند محرک‌های ابهام دار را نیز دربرگیرد و از سوی دیگر آزمون رورشاخ نیز توانسته است توانایی خود را در سنجش جنبه‌های شناختی در کنار جنبه‌های عاطفی، بار دیگر در جلوه‌ای تازه در مقایسه آزمودنی‌های سطوح عینی و انتزاعی، نمایانگر سازد. بنابراین پدیدآیی ساخت‌ها، سازماندهی خاص خود به محرک‌ها را دارد، چه پدیدآیی به منزله گذشت از یک ساخت ساده تر به یک ساخت پیچیده تر است [۱۵] و در شکل‌گیری و استقرار عملیات عینی، در واقع کودک، از یک ظرفیت ذهنی سیال، اما در عین حال در چهار دیواری عملیات عینی برخوردار می شود و در استقرار عملیات انتزاعی، استدلال‌ها تنها به اشیای محسوس محدود نمی ماند، بلکه صورت و محتوای استدلال‌ها منفک می شوند و فکر صوری تمام ترکیبها و رابطه‌های ممکن را برقرار می سازد [۱۶]. این امر در طی تفسیر متغیرهای متمایز رورشاخ در آزمودنی‌های سطوح عینی و انتزاعی نیز متبلور و نمایان شده است.

اما مقایسه نتایج آزمودنی‌های ۱۴ ساله و بزرگسال امریکایی با یافته‌های مربوط به آزمودنی‌های ایرانی (سطح عملیات عینی، ۱۴ ساله و سطح عملیات انتزاعی، بزرگسال) تنها براساس تشابه سنی صورت پذیرفته است و چنین مقایسه‌ای نمی تواند دقیق و کارآمد باشد؛ چه انتخاب آزمودنی‌های امریکایی تنها متناسب با سن و نه ساخت‌های عملیاتی بوده است، و این امر بیانگر تمایز ویژگی‌های آزمودنی‌ها می باشد. بدین خاطر همگونگی نتایج به چشم نمی خورد. در مجموع آزمودنی‌های سطح عینی با ۱۴ ساله امریکایی در تمامی متغیرهای گستره متفاوتند، در حالی که در مورد متغیرهای W و D این

(۱۰/۳۱) و (۱/۴۱). اهای محاسبه شده در مورد متغیرهای W و D از مقادیر بحرانی t^* در سطح $\alpha=0/01$ (۲/۶۶)، و در مورد متغیر D از مقادیر بحرانی t^* در سطح $\alpha=0/01$ (۲/۵۷۶) بیش ترند، در حالی که در مورد متغیر S از مقادیر بحرانی t^* در سطح $\alpha=0/05$ (۲) کم تر است. بنابراین، تفاوت بین میانگین‌های مورد مقایسه، درباره متغیرهای W، D و Dd معنادار است.

۴) بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌های به دست آمده بیانگر این نکته است که در بین متغیرهای مربوط به گستره، بجز متغیر S نتایج مربوط به دیگر متغیرها چون W، D و Dd در آزمودنی‌های سطح عینی و سطح انتزاعی، تفاوت دارد. البته آزمودنی‌های سطح انتزاعی دارای پاسخ‌های W بیش تر، و آزمودنی‌های سطح عینی دارای D و Dd بیش تری هستند. اکسندر و واینر [۲۲] بر این باورند که پاسخ‌های کلی در کودکان حدوداً ۴ ساله بیش ترین فراوانی را دارد و در سنین بالاتر و در دوره نوجوانی از مقدار آن کاسته می شود و سپس افزایش می یابد. رورشاخ [۱] نیز بر این عقیده بود که پاسخ‌های W توانمندی آدمی را در سازماندهی و وحدت بخشی محرک‌های محیطی نمایان می سازد. هرچند بعدها این باور در مورد W به سوی فعالیت‌های عقلانی متمرکز شد [۲۳]. آزمودنی‌های سطح انتزاعی نسبت به آزمودنی‌های سطح عینی، پاسخ‌های W بیش تری ارائه داده‌اند و این امر به توانمندی برتر وحدت بخشی و سازماندهی محرک‌ها باز می گردد. این در حالی است که آزمودنی‌های سطح عینی، پاسخ‌های D بیش تری ارائه داده‌اند که نشانگر تمایل به جنبه‌های عینی و آشکار موقعیت‌ها است [۲۳]. در واقع، پاسخ‌های D در مقایسه با پاسخ‌های W به تلاش کم تری برای وحدت بخشی محرک‌ها نیازمند است و شاید نشانگر این امر باشد که فرد، بخش عمده توانمندی ذهنی خود را بر جنبه‌های آشکار و امن موقعیت‌ها، نسبت به موارد غیرمعمول تر و تازه تر، متمرکز می کند [۴]. از طرفی، نتایج مربوط به پاسخ‌های Dd نیز نشانگر میانگین بالاتر این پاسخ‌ها در آزمودنی‌های سطح عینی، نسبت به آزمودنی‌های سطح انتزاعی است. این امر می تواند نمایانگر تمرکز بر جزئیات و عناصر آشکارتر محیط، یا در واقع نوعی عقب‌نشینی از موقعیت‌های کلی که دارای ابهام است، تلقی گردد؛ هرچند پاسخ‌های یاد شده در کودکان و

- anorexia mentale: studio di 10 casi./ Rorschach test in mental anorexia: a study of 10 patients. *Psichiatria dell Infanciae-dell Adolescenza*. Vol.60 (4-5): 327-336.
10. GROSS, A.; Newton, Rae- R.; Brooks, R.B. (1990) Rorschach responses in healthy, community dwelling older adults. *Journal of Personality Assessment*. Vol.55 (1-2): 335-345.
11. Ishisaka, Y.; Murasawa, T.; Muramatsu, Y.; Kamio, Y. and Toichi, M. (1997) Cognitive deficits of autism based on results of three psychological tests. *Japanese of Child and Adolescent Psychiatry*. Vol 38(3): 230-246.
۱۲. اخوت، ولی ... (۱۳۵۵) تحقیق در امکان برآورد هوش بر مبنای شاخص‌های آزمون رورشاخ، در روان درمانی و چند مقاله دیگر، تهران: انتشارات پیام، صص ۱۶۲-۱۵۳.
۱۳. اخوت، ولی ... و دانشمند، لقمان (۱۳۵۷) ارزشیابی شخصیت، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
14. Silva, D.P.; Novo, R. and Prazeres, N. (1996) The evolution of some Rorschach variables in portuguese children. *European Journal of psychological Assessment*. Vol.12, Issue 1, pp.53-58.
۱۵. منصور، محمود و دادستان، پریخ (۱۳۷۴) دیدگاه پیاژه در گستره تحول روانی، تهران: انتشارات بعثت.
۱۶. منصور، محمود (۱۳۷۸) روان‌شناسی ژنتیک (تحول روانی از تولد تا پیری)، تهران: انتشارات سمت.
17. Exner, J.E. & Weiner, I.B. (1995) *The Rorschach: A comprehensive system*. Vol.3. Assessment of children and adolescents. New York: John Wiley & Sons. Inc.
۱۸. فرگوسن جرج، ا. تاکانه، یوشیو (۱۳۷۷) تحلیل آماری در روان‌شناسی و علوم تربیتی. ترجمه علی دلاور و سیامک نقشبندی، تهران: نشر ارسباران.
۱۹. دلاور، علی (۱۳۷۵) احتمالات و آمار کاربردی در روان‌شناسی و علوم تربیتی، تهران: انتشارات رشد.
۲۰. گلاس، جین، و. و استانلی، جولین، سی (۱۳۶۸) روش‌های آماری در تعلیم و تربیت و روان‌شناسی، ترجمه مهتاش اسفندیاری و جمال عابدی، تهران: مرکز دانشگاهی.
۲۱. دادستان، پریخ (۱۳۷۷) بررسی توان ذهنی و درک مفاهیم دانش‌آموزان دوره ابتدایی به منظور تعیین استانداردهای آموزشی، مجله روان‌شناسی، سال دوم، شماره ۱، بهار، صص ۳۲-۵.
22. Exner, J.E. & Weiner, I.B. (1982) *The Rorschach: A comprehensive system*. Vol.3. Assessment of children and adolescents. New York: John Wiley & Sons. Inc.
23. Exner, J.E. (1974) *The Rorschach: A comprehensive system*. Vol.1. New York: Wiley.

تفاوت به نفع آزمودنی‌های امریکایی است، و در مورد متغیرهای S و Dd به نفع آزمودنی‌های ایرانی. همچنین مقایسه نتایج آزمودنی‌های بزرگسال امریکایی و سطح انتزاعی، نشانگر تفاوت بین متغیرهای W، D و Dd است، در حالی که این تمایز در متغیرهای W و Dd به نفع آزمودنی‌های انتزاعی، و در متغیر D به نفع آزمودنی‌های بزرگسال امریکایی است. گرچه می‌توان بحث‌هایی را در این باره به میان آورد، اما این بحث‌ها از یکدستی و هماهنگی برخوردار نیست. دو دلیل این امر را با خدشه مواجه می‌سازد: نخست این‌که مقایسه فقط براساس سن صورت می‌پذیرد و نه ساخت‌های عملیاتی، دیگر این‌که نتایج امریکایی‌ها به هنجاریابی متغیرهای رورشاخ باز می‌گردد و دربرگیرنده آزمودنی‌های متنوعی است.

منابع

1. Rorschach, H. (1921, 1981) *Psychodiagnostics*. Switzerland BernsHuber.
2. Exner, J.E. (1993) *The Rorschach: A comprehensive system Volume 2: Basic foundations*. New York: John Wiley & Sons, Inc.
3. Exner, J.E. (1986) *The Rorschach: A comprehensive system Volume 1: Basic foundations* (2nd ed). New York: John Wiley & Sons, Inc.
4. Groth-Marnat, G. (1990) *Handbook of Psychological Assessment U.S.A*. John Wiley & Sons.
5. منصور، محمود (۱۳۷۳) مفهوم فرافکنی در روان‌شناسی و معرفی مهم‌ترین تست فرافکن، در مای لی ر.، شخصیت، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
6. Dinuovo, S.F. Colucci, G. Pelluccuotta, A, and Buono, S. (1997) Rorschach cognitive developmental indices of mentally retarded Persons A comparison with scores on Wechsler intelligence scale for children revised. *Psychological Reports*. Vol.81 (1) 139-145.
7. Wagner, E.E. Young, G.R. and Wagner. C.F. (1992) Rorschach blends, IQ, and the effect of R. *Journal of personality Assessment*. Vol.59 (1) 185-188.
8. Cipolli, C. & Galliani, I. (1990) Addiction time and value of z indicators in Rorschach of heroin usres. *Perceptual and Motor Skills*. Jun; Vol.7 (3, pt 2): 1105-1106.
9. Ferro, P. & Cocciant, Q.(1993) *Il Rorschach nell'*

